

УДК 349.6

РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ РОСЛИННОГО СВІТУ ЯК ОБ'ЄКТУ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Брижко Є.М.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті автором здійснено аналіз нормативно-правової бази, доктринальних поглядів вчених, праць спеціалістів у галузі охорони рослинного світу. На теоретичному рівні розглянуто особливості ключових понять. Висвітлено основні проблеми сучасного законодавства. Акцентовано увагу на необхідності їх вирішення. Запропоновано шляхи їх подолання.

Ключові слова: навколишнє середовище, рослинний світ, охорона природи, природні ресурси, раціональне використання.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день біосфера втратила спроможність до належного самоочищення, саморегулювання та самовідновлення, що призводить до її поступової деградації. Рослини є найважливішим компонентом біосфери, без якого вона не може існувати. Через їх неправильне використання відбувається поглиблення світової екологічної кризи. Актуальність полягає у посиленні значимості таких функцій держави, як охорона навколишнього природного середовища та забезпечення сталого природокористування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед досліджень науковців, присвяченим актуальним питанням екологічного права, неодноразово зустрічаються відомості про природокористування в Україні. Природні ресурси складають основну масу сировинної та матеріальної основ для сільського господарства, видобувної промисловості, металургії та інших видів господарської діяльності. Через постійні екологічні потреби суспільства складно виробити ефективний механізм забезпечення належного збереження довкілля.

Дослідження зазначеної проблематики висвітлено у наукових працях О.Г. Котеньова, Е.Є. Туліної, І.В. Гиренко, Я.О. Герасименко. Учені по-різному розглядають визначення правової охорони навколишнього природного середовища. Деякі розглядають це поняття як заборону чи обмеження використання рослинного світу на окремих територіях, тобто виділення певних територій, природних об'єктів, комплексів, які підлягають особливій охороні у зв'язку з їх природоохоронними, науковими, естетичними та іншими цінностями. Інші вчені розглядають дане визначення як процес, який здійснюється повсякденно, полягає у регулюванні відносин, пов'язаних із раціональним використанням, відтворенням і охороною рослинного світу [1, с. 117].

Втім, їхні праці об'єднує єдина спільна думка про необхідність раціонального використання природних ресурсів, в особливості рослинного світу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. З часом з'являються нові питання, які не охоплюються навіть минулорічними науковими працями. Це спричинено розвитком науки, технологій, законодавства та суспільства в цілому. Таким чином ця проблема потребує постійного висвітлення, через надзвичайно швидкий розвиток.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є висвітлення теоретичних питань, пов'язаних із

раціональним використанням рослинного світу. Дана мета досягнута на основі дослідження наукових праць, їх узагальнення, а також принципів права природокористування.

Виклад основного матеріалу. Рослинний світ дуже чутливо реагує на зміни екологічних факторів і є чітким показником обсягу антропогенного впливу на природу. Рослини абсолютно захищені перед діяльністю людини. Через постійні потреби у природних ресурсах біосфера зазнає непоправної шкоди. З урахуванням цього її охорона стала важливим комплексним міжнародним завданням.

Виконання поставлених завдань призвело до створення у 1948 році Комісії з охорони зникаючих видів рослин і тварин при Організації Об'єднаних Націй. Результатом роботи Комісії стала Міжнародна Червона книга, яка містить відомості про всі види рослин та тварин, яким загрожує вимирання. На сьогоднішній день їх кількість перевищує 800 різних видів. Такий перелік необхідний для повноцінної охорони та збереження, оскільки більшість випадків їх зникнення спричинені саме людською діяльністю [2, с. 152–153].

У 1982 році Україна теж приєдналася до захисту рідкісних рослин та тварин від вимирання, шляхом прийняття ЗУ «Про Червону книгу України» [3].

Втім, очевидним є той факт, що зникання може загрожувати не тільки тим представникам, які вже відмічені, як вимираючі, але і тим, які надто активно використовуються суспільством для задоволення власних потреб.

У ЗУ «Про рослинний світ» містяться два ключові визначення для даної наукової статті. Відповідно до даного Закону під «рослинним світом» розуміють сукупність усіх видів рослин, а також грибів та утворених ними угруповань на певній території. Під поняттям «природні рослинні ресурси» законодавець має на увазі об'єкти рослинного світу, що використовуються або можуть бути використані населенням, для потреб виробництва та інших потреб [4].

Цікавою є думка Ю.С. Шемшученка. Він зазначає, що природні ресурси включають у себе всі природні блага, які слугують задоволенню потреб людини, а також є природними джерелами для задоволення потреб матеріального виробництва [5, с. 12–13].

За своєю екологічною, господарською, науковою, оздоровчою, рекреаційною цінністю та ін-

шими ознаками вони поділяються на природні рослинні ресурси загальнодержавного та місцевого значення.

До природних рослинних ресурсів загальнодержавного значення належать:

а) об'єкти рослинного світу у межах: внутрішніх морських вод і територіального моря, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України; поверхневих вод (озер, водосховищ, річок, каналів), що розташовані і використовуються на території більш ніж однієї області, а також їх приток усіх порядків; природних та біосферних заповідників, національних природних парків, а також заказників, пам'яток природи, ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків, парків-пам'яток садово-паркового мистецтва загальнодержавного зазначення;

б) лісові ресурси державного зазначення;

в) рідкісні і такі, що перебувають під загрозою зникнення, судинні рослини, мохоподібні, водорості, лишайники, а також гриби, види яких занесені до Червоної книги України;

г) рідкісні і такі, що перебувають під загрозою зникнення, та типові природні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України. Крім того, до природних рослинних ресурсів загальнодержавного значення законодавством України можуть бути віднесені й інші об'єкти рослинного світу.

До природних рослинних ресурсів місцевого значення належать дикорослі та інші несільськогосподарського призначення судинні рослини, мохоподібні, водорості, лишайники, а також гриби, які не віднесені законодавством України до природних рослинних ресурсів загальнодержавного значення [4].

Виходячи з поняття, яке надав законодавець, а також з вищезазначеного поділу можна сказати, об'єктами рослинного світу є різноманітна сукупність усіх видів дикорослих та інших несільськогосподарського призначення судинних рослин біологічного походження, мохоподібних, водоростей, лишайників, а також грибів і їх угруповань.

Законом України «Про рослинний світ» передбачена необхідність збереження природної просторової, видової, популяційної та ценотичної різноманітності об'єктів рослинного світу; збереження умов місцезростання дикорослих рослин і природних рослинних угруповань; науково обґрунтованого, невиснажливого використання природних рослинних ресурсів; здійснення заходів щодо запобігання негативного впливу господарської діяльності на рослинний світ; охорони об'єктів рослинного світу від пожеж, захист від шкідників і хвороб; здійснення заходів щодо відтворення об'єктів рослинного світу; регулювання поширення та чисельності дикорослих рослин і використання їх запасів з урахуванням інтересів охорони здоров'я населення.

Тобто законодавець зазначає про нагальну потребу правової охорони навколишнього природного середовища та рослинного світу, як його складової. Але розуміння та тлумачення поняття правової охорони навколишнього природного середовища досить неоднозначне. Вчені виробили три основні підходи, кожен з яких має своїх прихильників.

Відповідно до першого підходу під наведеним поняттям розуміється сукупність певних захо-

дів, способів, засобів, передбачених у законодавстві. Другий підхід тлумачить це, як сукупність правових норм та встановлений державою обсяг прав і обов'язків, правила поведінки. Щодо третього підходу, то його прихильники схиляються до наступного розуміння – «це комплекс правових норм, правовідносин, що виникають під час їх реалізації чи на підставі їх застосування».

Через таку неоднозначність у поглядах науковців виникають складнощі щодо повноцінного розуміння не тільки механізму охорони, і самого поняття. Оскільки від наявності або відсутності єдиного визначення залежить його подальше правове та практичне застосування.

Не можливо заперечити той факт, що на сьогоднішній день людині життєво необхідно використовувати природні ресурси не тільки для задоволення власних мінімальних потреб, але і для розвитку суспільства в цілому.

Природокористування як вид людської діяльності є юридично обумовленою, правомірною вольовою діяльністю людини, спрямованою на пошук, вивчення та використання природних ресурсів з метою задоволення своїх життєво необхідних та інших потреб [6, с. 15].

Раціональне використання рослинного світу може бути досягнуто через надання особам низки прав та обов'язків. У сучасному законодавстві вже передбачений поділ на загальні, які притаманні всім без винятку суб'єктам природокористування та спеціальні, які визначаються залежно від використовуваного природного об'єкта, його природних якостей, специфіки, виду природокористування, і властиві тільки певним суб'єктам природокористування, іншим же суб'єктам вони не належать.

Загальні права охоплюють право:

а) використовувати природні об'єкти відповідно до їх цільового призначення, на видобування з них корисних властивостей і якостей, на одержання плодів і прибутків;

б) передавати ресурси у вторинне користування на встановлених законом умовах;

в) отримувати компенсацію за поліпшення якості природних ресурсів у разі їх вилучення;

г) вимагати усунення перешкод у користуванні природними об'єктами.

Загальні обов'язки полягають:

а) у забезпеченні і здійсненні цільового раціонального й ефективного використання природних ресурсів;

б) вжитті заходів з охорони природних об'єктів;

в) у дотриманні екологічних прав і законних інтересів інших природокористувачів;

г) у виконанні передбачених законом екологічних вимог (застосовуванні новітніх технологій);

д) здійсненні заходів щодо запобігання псування, забрудненню, виснаженню природних об'єктів, негативному впливу їх діяльності на стан довкілля та ін.

Спеціальні права й обов'язки загалом передбачаються кодексами й законами України про природні ресурси.

Але деякі науковці вважають за необхідне удосконалити даний перелік. Е.С. Тулій визначає власний перелік прав та обов'язків, які доцільно було б застосувати у законодавстві. До таких прав можна віднести право на оскарження рі-

шень органів виконавчої влади, які порушують права на користування об'єктами рослинного світу. Щодо обов'язків, то варто було б врахувати такий, як : дотримання встановлених правил, норм, лімітів і строків використання об'єкту рослинного світу [7, с. 322–323].

Розширення кола прав і обов'язків дозволить взяти користування об'єктами рослинного світу під максимальний державний контроль та забезпечити їх раціональне використання серед суспільства.

Висновки і пропозиції. На основі дослідження нормативно-правової бази, доктринальних поглядів вчених, праць спеціалістів у галузі охорони рослинного світу можна констатувати, що основною проблемою є відсутність єдиної точки зору між вченими, що дозволило б якнайшвидше роз-

винути максимальну правову охорону для об'єктів рослинного світу, при цьому без суттєвої шкоди для суспільства. Оскільки очевидним є той факт, що людина у реаліях сьогодення не здатна вижити без природних ресурсів, які складають основу для більшості видів господарської діяльності.

Але прагнення до технічного прогресу і до кращого життя в цілому може повністю знищити людство, шляхом викорінення належних життєвих умов на планеті.

Тому необхідно проводити активну боротьбу для усунення незаконної вирубки лісів, висушування боліт та іншої негативної діяльності людини на навколишнє середовище. Найдоцільнішим на сьогоднішній день є зміна застарілих правових норм, яких на сучасному етапі недостатньо.

Список літератури:

1. Гиренко І.В. Рослинний світ як об'єкт правової охорони навколишнього природного середовища / І.В. Гиренко // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 117–121.
2. Герасименко Я.О. Історико-правові засади створення Червоної книги України / Я.О. Герасименко // Проблеми законності: акад. зб. наук. пр. – Харків, 2011. – Вип. 116. – С. 152–159.
3. Закон України «Про Червону книгу України» // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 30.
4. Закон України «Про рослинний світ» // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 22–23.
5. Шемшученко Ю.С. Організаційно-правові питання охорони навколишнього середовища в СРСР / Ю.С. Шемшученко. – К.: Наук. думка, 1976. – 276 с.
6. Котеньов О.Г. Принципи права природокористування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / О.Г. Котеньов ; кер. роботи С.В. Разметаєв ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2017. – 20 с.
7. Туліна Е.Є. Особливості прав та обов'язків користувачів рослинного світу / Е.Є. Туліна // Теоретичні та практичні аспекти реалізації екологічного, земельного, аграрного права в умовах сталого розвитку України : матеріали «круглого столу» (Харків, 2 груд. 2016 р.). – Харків, 2016. – С. 321–323.

Брижко Е.М.

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

РАЦИОНАЛЬНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ РАСТИТЕЛЬНОГО МИРА КАК ОБЪЕКТА ПРАВОВОЙ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ

Аннотация

В статье автором осуществлен анализ нормативно-правовой базы, доктринальных взглядов ученых, работ специалистов в области охраны растительного мира. Теоретически рассмотрены особенности ключевых понятий. Освещены основные проблемы современного законодательства. Акцентировано внимание на необходимости их решения. Предложены пути их преодоления.

Ключевые слова: окружающая среда, растительный мир, охрана природы, природные ресурсы, рациональное использование.

Bryzhko Ye.M.

Yaroslav the Wise National Law University

RATIONAL USE OF THE PLANT WORLD AS AN OBJECT OF LEGAL ENVIRONMENTAL PROTECTION

Summary

In the article the author analyzed the legal framework, doctrinal views of scientists, works of specialists in the field of flora protection. Theoretically, the features of key concepts are considered. The main problems of the modern legislation are covered. Attention is focused on the need to address them. The ways of overcoming them are suggested.

Keywords: environment, flora, nature protection, natural resources, rational use.